

ВАЛАЧОБНЫЯ ПЕСНІ: АСАБЛІВАСЦІ РЭПРЭЗЕНТАЦЫІ Ў ЭДЫЦЫЯХ ГЕНАДЗЯ ЦІТОВІЧА

Па меркаваннях даследчыкаў, трывалае адчуванне традыцыйнага пачатку новага гадавога цыкла носьбітамі традыцыйнай культуры на Беларусі было характэрна ў тэрміны, набліжаныя да веснавога раўнадзенства – перыяду відавочнага абуджэння прыроды і падаўжэння светавога дня. З гэтым тэрмінам, акрамя Дабравешчання, шчыльна знітавана свята Вялікдзень (якое адлічваецца ад дня раўнадзенства з улікам месяцавай поўні). У XIX – XX стст. падчас гэтага свята пасля заходу сонца пачынаўся і праходзіў валачобны абрад беларусаў (падобна, як і свята Velykos з абрадам *lalavimas* у суседняй Літве).

Валачобныя песні і абрад з XIX ст. расцэньваюцца даследчыкамі-збіральнікамі фальклору як з’ява спецыфічная менавіта для Беларусі. Фалькларыст П. В. Шэйн на мяжы XIX – XX стст. пісаў, што «гэтыя песні-легенды састаўляюць адзін з найцікаўнейшых аддзелаў беларускай народнай песнятворчасці і ў той жа час... выключную яе прыналежнасць» [6, 133]. Фронтальныя фалькларыстычныя даследаванні XX ст. паказалі, што ў Расіі і на Украіне валачобны абрад сустракаецца толькі ў мясцовасцях, сумежных з Беларуссю. Напрыклад, Н. М. Савельева ў сваім даследаванні «Суземскія песні» [5] адзначала, што у некаторых вёсках Суземшчыны на Пасху існаваў звычай спяваць «волочѣвные» песні, з якімі хадзілі па дварах выключна хлопцы, а як узнагароду хлапечая дружина атрымлівала яйкі. Сугучна з выкладкамі сучасных даследчыкаў, вымяраючых наяўнасцю валачобных песень этнічную мяжу рассялення беларусаў, наступная заўвага вельмі скрупулёзнага Паўла Шэйна: «Геаграфічная вобласць валачобнікаў абдымае сабою... наступныя губерніі: Віцебскую, Мінскую, Магілёўскую, Гродзенскую, Віленскую, Смаленскую, Пскоўскую і тыя паветы Калужскай, Арлоўскай і Чарнігаўскай губерній, дзе яшчэ гучыць, хаця ўжо ў аслабелых водгуках, беларускі дыялект» [6, 136].

Многія аналітыкі народна-песеннай культуры беларусаў XX ст. прысвячалі валачобніцтву спецыяльныя даследаванні. Вядомы музыка, фалькларыст, папулярызатар беларускай народнай песні Генадзь Іванавіч Цітовіч, яшчэ на пачатку сваёй даследча-навуковай кар’еры – у Вільне 1935 г. – двойчы звяртаўся да валачавання. Гэта – даклад «Беларускія валачобныя песні», падрыхтаваны для семінара польскага славіста К. Машыньскага і артыкул «Валачобнікі на Браслаўшчыне» ў «Віленскім весніку» [2, 47]. У тыя часы Цітовіч меў ужо значныя песенныя зборы, занатаваны ім у Заходняй Беларусі і на тэрыторыі Польшчы, таму ў даследаваннях свабодна карыстаўся дадзенымі, атрыманымі асабіста ім як збіральнікам фальклору. На жаль, амаль ўсе тыя запісы былі згублены ў 1939 г.

З 1948 г. па 1968 г. Генадзь Іванавіч «выношваў» ідэю фундаментальнай «Анталогіі беларускай народнай песні». У 1968 г. вышла ў свет першае і ў 1975 г. – другое выданне гэтай кнігі. Натуральна, што валачобныя песні, да якіх папярэдне Цітовіч неаднаразова звяртаўся, былі ў «Анталогіі» прадстаўлены вельмі грунтоўна. У кнізе Генадзь Іванавіч прыводзіць сем ніжэйпералічаных прыкладаў валачобных напеваў з розных рэгіёнаў [1, 36 – 45].

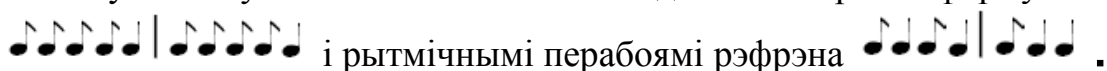
№ 14 – «А з-пад лесу» [1, 38]. Запісана Г. Цітовічам у 1958 г. ад Усціні Вайтовіч (51 г.) у в. Забалоцце Бялыніцкага раёна Магілёўскай вобласці. Валачобная песня для старой жанчыны. Напеў песенна-меладычнага тыпу *I вал.* (тыпавыя напевы даюцца па выданні «Каляндарна-песенная культура Беларусі» [3]) з васьміскаладовай (варыянтна рухомай) структурай верша ў запеве і сяміскаладовай – у рэфрэне, рытмаформулай шэсця і музычна-рытмічным зацягваннем апошняга склада рэфрэна –

№ 15 – «А у лесе, лесе ды на верасе» [1, 39]. Запісана Ул. Тэраўскім у Чэрвеньскім раёне Мінскай вобласці ў 1919 г. Валачобная песня для хлопца. Тып песні – *I вал.*

№ 18 – «Ляцеў сокал кругам, кругам» [1, 43]. Запісана Р. Шырмам у 1946 г. ад Аўгінні Ліды у в. Лаша Гродзенскага раёна Гродзенскай вобласці. Валачобная песня для дзяўчыны. Тып песні – *I вал.*

№ 16 – «А рана, рана сонца зайграла» [1, 40]. Запісана А. Ладыгінай у 1958 г. ад Марыі Якаўлевай (42 г.) у в. Каравайніца Шумілінскага раёна Віцебскай вобласці. Валачобная песня для дзяўчыны – класічны варыянт напеваў тыпу *II вал.* з «калядкавай» рытмаформулай запева

і рытмічнымі перабоямі рэфрэна № 13 – «Ой, не шум шуміць» [1, 36]. Запісана Л. Фёдаравым у 1958 г. ад Іосіфа Малахоўскага (64 г.) у в. Баравыя Полацкага раёна Віцебскай вобласці. Валачобная песня для гаспадара. Напеў мае рысы, якія набліжаюць яго да тыпу *II вал.*: «калядкавая» рытмаформула запева і рытмічныя перабоі

рэфрэна, але у сваім адметным варыянце:

№ 17 – «Ідзем-пайдзем удоль вуліцы» [1, 42]. Запісана Р. Шырмам у 1930 г. ад Альбіна Стэповіча у в. Барані Пастаўскага раёна Віцебскай вобласці. Валачобная песня для гаспадара – напеў тыпу *IV вал.* Пры сваім святочна-гімнічным характары гучання і характэрнай многім валачобным напевам васьміскаладовай структуры верша (з цэзурай пасярэдзіне) ён вылучаецца большай павольнасцю (меншай імпульсіўнасцю) мелодыкі і размеранасцю рытму:

№ 19 – «Ходзіць пава па вуліцы» [1, 44]. Запісана Р. Шырмам у 1929 г. ад Софіі Маркоўскай у в. Драглі на Беласточчыне. Валачобная песня для дзяўчыны – не адносіцца да чатырох асноўных тыпавых валачобных напеваў, акрэсленых З. Мажэйка.

З прыведзеных прыкладаў валачобных напеваў зразумела, што адбор песень для сваёй фундаментальнай фалькларыстычнай эдыцыі народна-спеўнай культуры беларусаў Цітовіч рабіў невыпадкова. Ён імкнуўся прадставіць песні Беларусі 1910 – 1950-х гг. як мага больш аб’ектыўна, цікава і рэпрэзентатыўна.

Гісторыка-геаграфічныя рэгіёны Беларусі, для якіх характэрныя валачобныя песні (Падняпроўе, Падзвінне, Панямонне, Цэнтральная Беларусь), у песнях з «Анталогіі» прадстаўлены ўсе. Для Палесся, як лічылі даследчыкі канца XX ст., валачобныя былі характэрны значна менш. Актыўна прыводзіць прыклады палескіх песень Вялікдня фалькларысты пачалі ў XXI ст. [4, 43 – 47]. Прыкладна такіх меркаванняў прытрымліваўся Г. Цітовіч і прыныпова акцэнтаваў увагу на географіі найхарактэрных мясцін распаўсюджвання валачавання і спадарожных яму песень. Бытаванне валачобных песень у этнічных граніцах беларусаў недвухсэнсоўна сведчыць прыклад з Беласточчыны (№19).

На старонках «Анталогіі» прадстаўлены амаль усе асноўныя тыпы валачобных напеваў. З існуючых чатырох тыпаў у іх анталагічную рэпрэзентацыю не трапіў толькі трэці (*III вал.*). Імкненнем да гістарычнай дакладнасці можна растлумачыць тое, што ў зборніку прыведзены валачобныя напевы з рэфрэнамі відавочна каранёвага – дахрысціянскага – паходжання: «Зялёна траўка-мураўка» (№ 13), «Да зялён явар кудравы! » (№ 14), «Вясна-красна на ўвесь свет» (№ 15), «Ляй-лё, ляй-лё, лі-ляй-лё» (№ 16), «Спявайце, братцы, спявайце!» (№ 17), «Ды віно, віно, зеляно» (№ 18), «Гэй, віно!» (№ 19).

Падводзячы рысу, можна сказаць, што такая этнавызначальная рыса народна-песеннай культуры Беларусі, як валачобныя песні, у эдыцыях Цітовіча знайшла вельмі дастойнае месца і была прадстаўлена належным чынам, з густам, дакладнай тыпалогіяй і высокім узроўнем этнамузыкалагічнай пісьменнасці ўкладальніка.

ЛІТАРАТУРА

1. Анталогія беларускай народнай песні / укл., прадм. і каментарыі Г. Цітовіча. – Мінск, 1975.
2. Варфаломеева, Т. Геннадий Титович / Т. Варфаломеева // Працяг будзе... / Укл. М. Козенка. – Мінск, 2004.
3. Можейко, З. Я. Календарно-песенная культура Белоруссии: Опыт системно-типологического исследования / З. Я. Можейко. – Минск, 1985.
4. Раговіч, У. І. Песенны фальклор Палесся / У. І. Раговіч. У 3-х т. Т. 1. Песні святочнага календара / мастац. афармленне У. М. Вішнеўскага. – Мінск, 2001.
5. Савельева, Н. М. Суземские песни / Н. М. Савельева. Вып.1. Календарные песни. – М., 1995.

6. *Шейн, П. В.* Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края / П. В. Шэйн. Т. 1. Бытовая и семейная жизнь белорусов в обрядах и песнях. Ч. 1. СПб., 1877.